

Sättran - gården som försvann

Det försvunna hemmanet Sättran – en vikingatida boplats?

Frälsehemmanet Sättran

Hemmanet Sättran omnämns i de historiska källorna första gången 1495. Då kallades gården "Sætra". Sättrons ägarbild under 1500-talet är densamma som för Lövnäs. Gården ägdes av Stens Sture den äldre för att sedermera ärvas av Gustav Vasa (som var släkt med Sten Sture på sin mors sida). Sättran ingick i den förläning med flera gårdar i trakten som gavs till Gustaf Raaf vid 1600-talets början. Det var troligen under hans tid som Sättran "slukades upp" av granngården Lövnäs. Med det menar jag att gårdens marker kom att brukas från Lövnäs och att Sättrons gård, i meningen bostad åt gårdsfolket, lämnades öde. Det finns inga noteringar i socknens kyrkoböcker som går tillbaka till 1600-talets slut om att någon har bott på Sättran.

När det gäller Sättran finns inte alls lika mycket historia att redogöra för som för Lövnäs. Men några fakta från 1559/60-års skattelängder finns och bör redogöras för eftersom de ger en bra jämförelse med granngården Lövnäs. Sättran sådde 10 spann utsäde på åkrarna. Detta är betydligt mindre än motsvarande siffra för Lövnäs som sådde omkring 15 spann utsäde. Sättrons ängsmark gav blygsamma 4 lass hö, vilket inte kan ha räckt som vinterfoder för mer än ett fåtal får. Detta kan jämföras med Lövnäs som skördade hela 60 lass hö.

På gården fanns även "litet skog och gott mulbete" men fiskevatten saknades, vilket ju framstår som besynnerligt för en gård vid Mälaren.

Hemmanet räntade 3 öre samt 1 höna, 10 ägg, ½ lamm och 6 dagsverken. Naturabetalningen vad gäller fågelfä, ägg, lamm och dagsverken var det samma som för Lövnäs. Därtill erlade

Den här webbplatsen använder cookies från Google för att tillhandahålla tjänster och analysera trafik. Din IP-adress och användaragent delas med Google tillsammans med information om prestanda och säkerhet för att garantera tjänstens kvalitet, generera användningsstatistik samt upptäcka och förhindra otillåten användning.

Exakt var Sättrans gårdstomt låg och vilka marker som ursprungligen hörde till Sättran är inte helt lätt att avgöra.

Den enda gamla karta som jag hittat som utvisar Sättran är en översiktskarta över Sörmland från 1727. Kartan är småskalig och tämligen ungefärlig vad gäller detaljer. En gård benämnd "Satträ", som ju förstås måste vara Sättran, är utritad strax intill en vik nordöst om Lövnäs.

Platsen bör motsvara ungefär den plats där Zagnertsvägen möter Söderängsvägen. Strax öster därom finns en numera igenvuxen vik.

Den här webbplatsen använder cookies från Google för att tillhandahålla tjänster och analysera trafik. Din IP-adress och användaragent delas med Google tillsammans med information om prestanda och säkerhet för att garantera tjänstens kvalitet, generera användningsstatistik samt upptäcka och förhindra otillåten användning.

LÄS MER OK

Den plats jag tror det är fråga om är markerad med cirkel. På denna plats uppfördes torpet Zagnersta på 1770-talet.

Detta är så långt jag har kunnat komma när det gäller att från historiska källor placera Sättrons gårdstomt på kartan. Det finns inga registrerade fornlämningar som kan knytas till gårdsbebyggelse i närheten av den platsen.

1641-års karta nämner inte Sättran

I mitt inlägg om Lövnäs återgav jag en karta från 1641 som ingår i en serie av kartor som

Den här webbplatsen använder cookies från Google för att tillhandahålla tjänster och analysera trafik. Din IP-adress och användaragent delas med Google tillsammans med information om prestanda och säkerhet för att garantera tjänstens kvalitet, generera användningsstatistik samt upptäcka och förhindra otillåten användning.

LÄS MER OK

Det är i sammanhanget två saker från 1641-års karta över Lövnäs som särskilt bör noteras. Det ena är att det finns en åkervret intill en vik (inringad på kartan här nedan). Det andra är att den långsmala ängen på norra halvan av gården benämns "Satra ängen". Jag återkommer till ängsnamnet strax nedan.

Det skulle mycket väl kunna vara så den lilla åkervlätten ligger intill Sättrons gårdstomt om vi

Den här webbplatsen använder cookies från Google för att tillhandahålla tjänster och analysera trafik. Din IP-adress och användaragent delas med Google tillsammans med information om prestanda och säkerhet för att garantera tjänstens kvalitet, generera användningsstatistik samt upptäcka och förhindra otillåten användning.

LÄS MER OK

1720-års karta som också berördes i inlägget om Lövnäs anger uttryckligen att den avbildar både hemmanet Lövnäs och hemmanet Sättrons marker (kartan finns på bild strax nedan). Rubriken lyder "Geometrisk Delineation öfwer Hemmanen Löfnäs ½, och Sättran ½ som är det föra underlagdt..." Här är det klart att Sättran ännu fanns kvar som fastighetsbeteckning och som taxeringsenhet. I stället för att som skedde 1641 då Lövnäs åsattes ett helt mantal åsattes Lövnäs och Sättran vardera ett halvt mantal, vilket ju bör betyda att taxeringsmannen hade bedömt att de båda hemmanen var lika värda. Men hur hemmanet Sättran avgränsades från hemmanet Lövnäs angavs dock inte alls på kartan.

På kartans nedre halva finns förklaringar till de olika åkrarna och ängarna antecknade med mycket vacker men dessvärre svårläst handstil. De punkter som förtjänar att framhållas extra i detta sammanhang är punkterna G och H som hänger ihop med varandra samt punkten P.

Gion		
G.	Örtens Björnt Jäl, Örtens	2 2
H.	Örtens Björnt Jäl, Örtens	3
I.	Örtens Björnt Jäl, Örtens	3 4
K.	Örtens Björnt Jäl, Örtens	2 15
M.	Örtens Björnt Jäl, Örtens	1 17
L.	Örtens Björnt Jäl, Örtens	2 3
	Örtens Björnt Jäl, Örtens	1
N.	Örtens Björnt Jäl, Örtens	15
O.	Örtens Björnt Jäl, Örtens	20
P.	Örtens Björnt Jäl, Örtens	12
Q.	Örtens Björnt Jäl, Örtens	

Om jag har lyckats uttala det hela rätt så lyder anteckningarna som följer (med tillägg inom

Den här webbplatsen använder cookies från Google för att tillhandahålla tjänster och analysera trafik. Din IP-adress och användaragent delas med Google tillsammans med information om prestanda och säkerhet för att garantera tjänstens kvalitet, generera användningsstatistik samt upptäcka och förhindra otillåten användning.

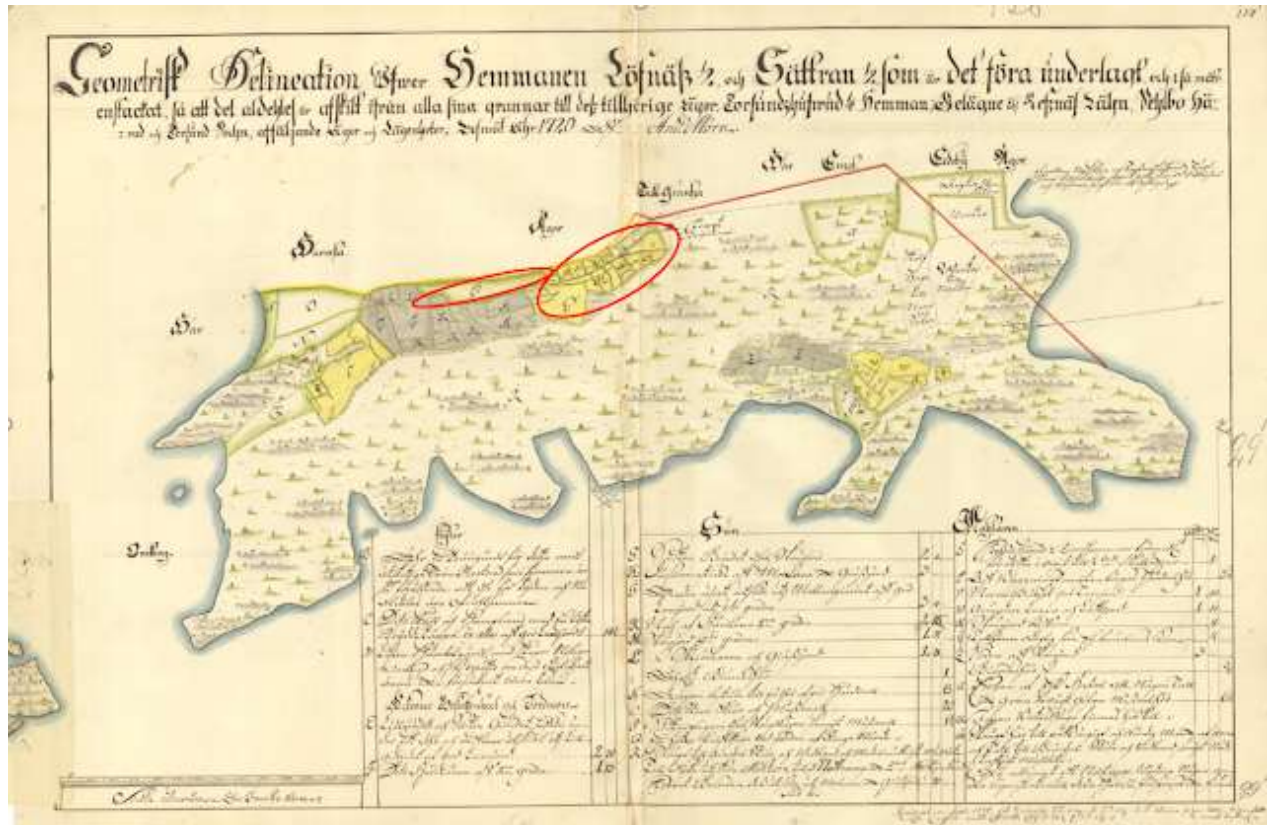
LÄS MER OK

P: "Sätterengen dhez Skougwuxen sampt
Måssvall

(Sätträngen delvis skogbevuxen samt
med mossvall)

Precis som på 1641-års karta dyker det alltså här upp namn som klart tyder på en koppling till Sättran. Sättragärdet och Säterängen måste ju rimligen ha hört till gården Sättran.

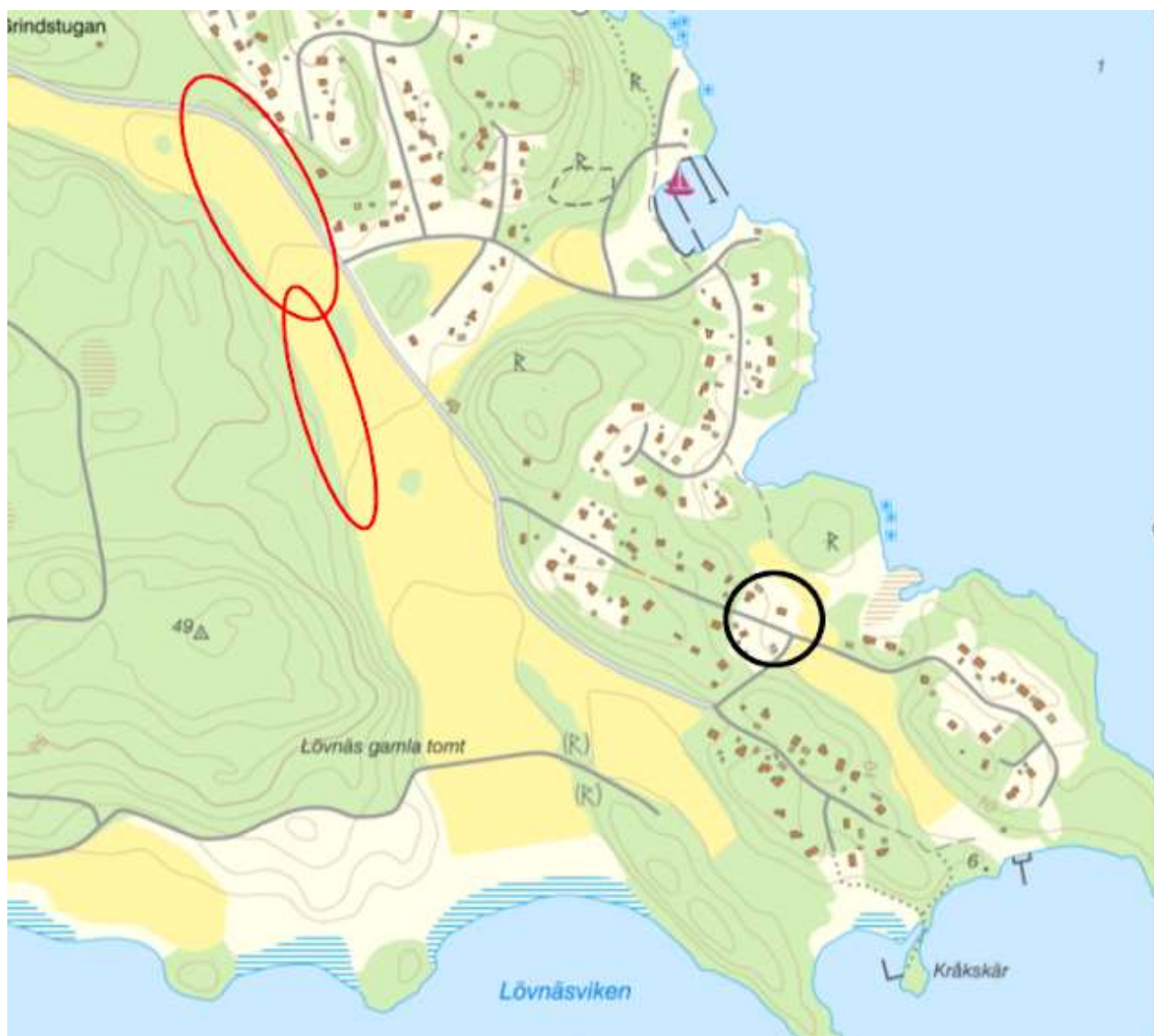
På kartan här nedanför har jag ringat in de tre områdena G, H och P som alltså ligger längst i norr, nära torpet Grindstugan

Om vi gör motsvarande markeringar på den nutida kartan ser det ut ungefär så här.

Den här webbplatsen använder cookies från Google för att tillhandahålla tjänster och analysera trafik. Din IP-adress och användaragent delas med Google tillsammans med information om prestanda och säkerhet för att garantera tjänstens kvalitet, generera användningsstatistik samt upptäcka och förhindra otillåten användning.

LÄS MER OK

Är det inte förbryllande att Sättrans gårdsfolk skulle ha valt en gårdstomt så pass långt ifrån stora delar av gårdens ängs- och åkermark? Från platsen vid Zagnerstavägen var det ju trots allt en ganska bra promenad över berg och genom skog. Den enda jordbruksmark som tycks ha funnits i området nära den förmodade platsen för gårdstomten var den lilla åkervreten som är markerad på 1641-års karta men som alltså sedan försvunnit till 1720. Söderängen odlades inte upp förrän senare.

I ljuset av det ovanstående inställer sig frågan: kan vi lita på att kartritaren som skapade den gamla Sörmlandskartan satte ut Sättran på rätt ställe?

Sättran - utmarksängen

Den här webbplatsen använder cookies från Google för att tillhandahålla tjänster och analysera trafik. Din IP-adress och användaragent delas med Google tillsammans med information om prestanda och säkerhet för att garantera tjänstens kvalitet, generera användningsstatistik samt upptäcka och förhindra otillåten användning.

LÄS MER OK

En utmark är ett område som hör till en viss gård eller by men som ligger långt bort. En säter var alltså en ängsmark som brukades på distans. En vanlig modell för att expandera en gårds domäner var att låta någon från gården bosätta sig på sätern för att utveckla jordbruket och på så sätt skapa en ny självständig gård. Det finns många orter med namnelementet "säter" i olika varianter som betecknar gamla utmarksängar som med tiden utvecklats till egna självständiga gårdar eller byar och i vissa fall till nutida förorter (Sätra, Fisksätra, Hagsätra). I ett fall har en säter fått ge namn åt en hel kommun, Säter i Dalarna. Det måste ju sägas vara en bra karriär för en gammal utmarksäng.

Vilken modergården var, vars utmarksäng utvecklades till gården Sättran, är inte lätt att veta. Säter-namnen har varit produktiva sedan vikingatiden och in i medeltiden. Hemmanet Sättran omnämndes i historiska källor på slutet av 1400-talet, men det utesluter ju inte att namnet redan då var av hög ålder.

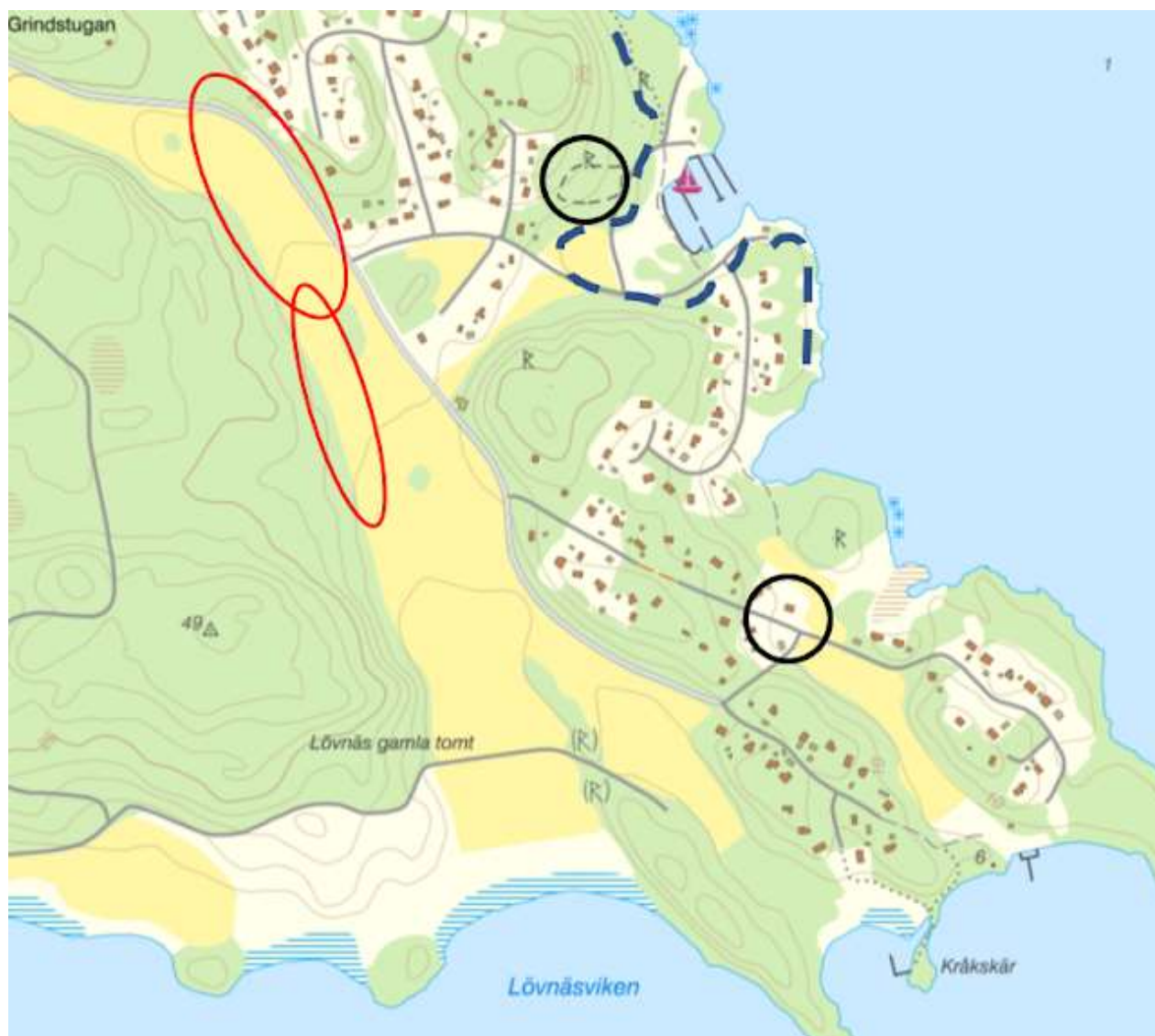
Var Sättran namnet på den vikingatida bosättningen vid hamnen?

Norr om hamnen finns ett gravfält med ett tjugotal gravhögar från vikingatiden. Arkeologerna har bedömt att det även låg en bosättning på samma plats.

Det är inte orimligt att tänka sig att det under järnåldern fanns en utmarksäng – en säter – någonstans vid hamnviken med goda marker för att skörda hö eller för bete. Sätern hörde kanske till någon gård som låg västerut, möjligen runt dagens Edeby där det av alla gravfält att döma måste ha legat flera betydande bosättningar under järnåldern. Avståndet är så pass långt så att det över tid kan ha varit motiverat att skicka i väg kolonisationer från modergården för att sköta verksamheten på sätern vid Mälarens strand och för att där bryta ny jordbruksmark.

Den här webbplatsen använder cookies från Google för att tillhandahålla tjänster och analysera trafik. Din IP-adress och användaragent delas med Google tillsammans med information om prestanda och säkerhet för att garantera tjänstens kvalitet, generera användningsstatistik samt upptäcka och förhindra otillåten användning.

LÄS MER OK

Cirkeln i norr markerar gravfältet och bopplatsen. Den blå streckade linjen ligger på femmeterskurvan, vilket ungefär motsvarar nivån för strandlinjen under yngre järnålder. Viken skar på den tiden in ända till Grindstugevägen.

Om det var fråga om en vikingatida utmarksäng kan den möjligen ha legat i området kring Grindstugevägen/Idvägen/Rödingvägen. Höjden vid hamnviken var ju en utmärkt plats att bygga ett hus, precis intill ängen - sätern - med söderläge och förtöjningsplats i en skyddad vik.

Om den ursprungliga etablering skedde vid hamnviken är det ju helt rimligt att bosättningen utvecklades genom att just Sätträngen och Sättragärdet var de marker som odlades upp och

Den här webbplatsen använder cookies från Google för att tillhandahålla tjänster och analysera trafik. Din IP-adress och användaragent delas med Google tillsammans med information om prestanda och säkerhet för att garantera tjänstens kvalitet, generera användningsstatistik samt upptäcka och förhindra otillåten användning.

LÄS MER OK

byggs. Det kan förstås också ha varit så att Sättrans gårdstomt låg vi hamnviken från början för att senare flyttas söderut.

Kanske kommer arkeologerna någon gång hitta spår av en gård som bebotts in på medeltiden i trakterna runt hamnviken - eller någon annanstans - så att vi får ett ordentligt svar på var Sättrans gårdsfolk hade sitt hemvist. Dessvärre är det väl stor risk för att resterna av en sådan gård har plöjts bort sedan länge. Eller ligger kanske spåren från våra föregångare begravt på tomten till något av områdets fina fritidshus?

Ni på södra tomtområdet, håll koll när ni gräver i rabatterna!

Dyker det upp något med denna inskrift skulle det ju vara spännande!

Källor

Uppgifter om ränta, utsäde och sådant är hämtade från Riksarkivets bokserie Det medeltida Sverige del 2:6 om Selebo och Öknebo härader och Tälje stad. Finns att hitta på Riksarkivets hemsida <https://riksarkivet.se/utgivning-dms>

1641 års-karta finns även den på Riksarkivets hemsida.

https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/R0000155_00056#?c=&m=&s=&cv=55&xywh=-1057%2C-67%2C10026%2C5316

Kartorna från 1720 och 1727 finns att hitta i Lantmäteriets tjänst Historiska kartor

<https://historiskakartor.lantmateriet.se/>

Om ortnamnet Säter kan man läsa i Per Vikstrand bok "Järnålderns bebyggelsenamn, om bebyggelsenamnens uppkomst och ålder i Mälardalslandskapen" (s 61 ff).

Institutet för språk och folkminnen har på sin hemsida en digital upplaga av Svenskt Ortnamnlexikon <https://www.isof.se/lar-dig-mer/publikationer/publikationer/2016-01-01->

Den här webbplatsen använder cookies från Google för att tillhandahålla tjänster och analysera trafik. Din IP-adress och användaragent delas med Google tillsammans med information om prestanda och säkerhet för att garantera tjänstens kvalitet, generera användningsstatistik samt upptäcka och förhindra otillåten användning.